

У тіні перемог. Німецький хірург на східному напрямку 1941-1943

Анотація

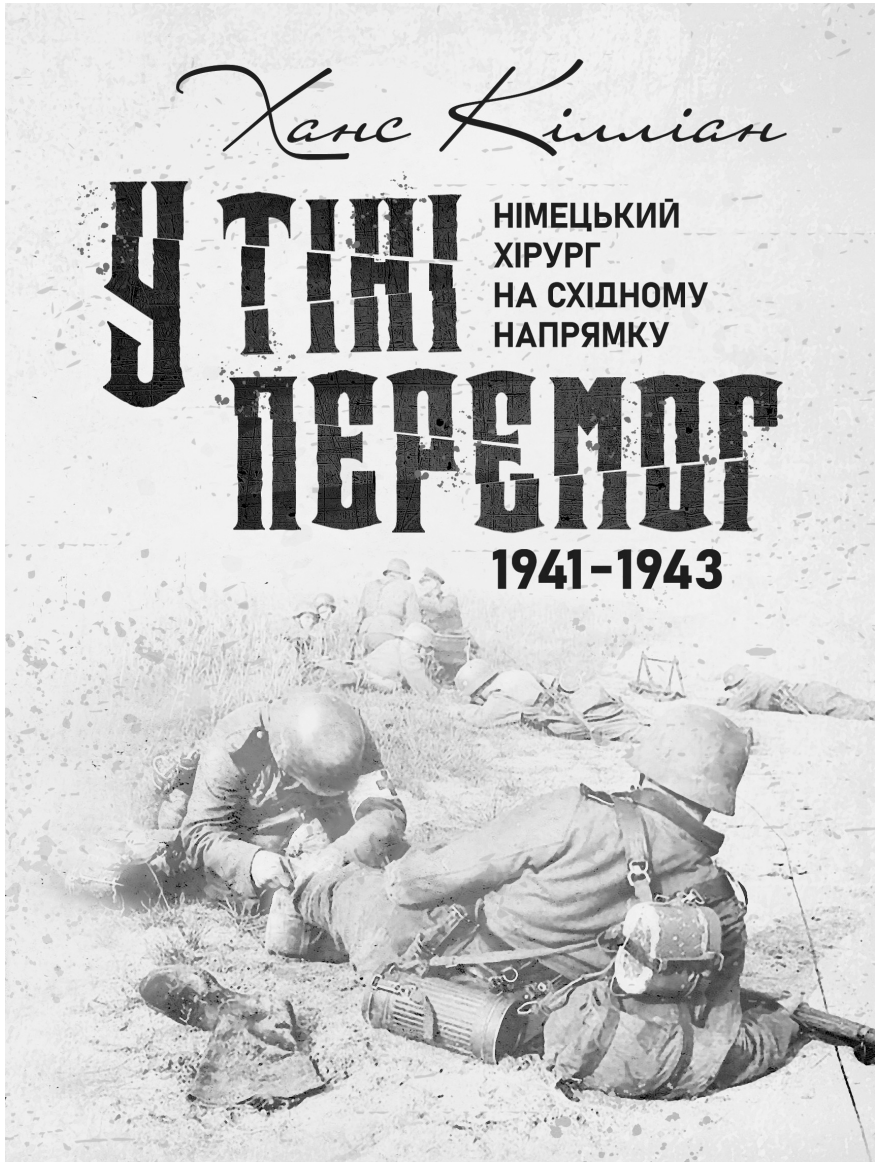
Професор, доктор медичних наук Ханс Кілліан брав участь у двох світових війнах. В ролі хірурга-консультанта він курирував роботу військових і польових шпиталів на усьому Каунаському напрямі й був свідком кровопролитних боїв в районі озера Ільмень і Старою Русою, зіткнувшись зі страшними наслідками суворих морозів зими тих років.

Ханс Кімліан

**У ТІНІ
ПЕРЕМОГ**

**НІМЕЦЬКИЙ
ХІРУРГ
НА СХІДНОМУ
НАПРЯМКУ**

1941-1943

Видавництво
«К Н Т»
Київ — 2025

УДК 355.483:94 (100) «1941/1943»

К 39

Hans Killian
IM SCHATTEN
DER SIEGE CHIRURG
AM ILMENSEE 1941—1943

Переклад українською — *Олена Василенко*

Кіліан Ханс

К 39 У тіні перемог. Німецький хірург на Східному напрямку 1941—1943. / Ханс Кіліан. — Київ: Видавництво «КНТ», 2025. — 439 с.

ISBN 978-611-01-3438-5

Професор, доктор медичних наук Ханс Кіліан брав участь у двох світових війнах. В ролі хірурга-консультанта він курирував роботу військових і польових шпиталів на усьому Каунаському напрямі й був свідком кровопролитних боїв в районі озера Ільмень і Старою Русою, зіткнувшись зі страшними наслідками суворих морозів зими тих років.

ISBN 978-611-01-3438-5

© Видавництво «КНТ», 2025.

Каунас

Повільно, не кваплячись, я піднімаюся вгору сходами величезної школи і починаю блукати сірими коридорами непривітної будівлі, доки нарешті мені не вдається розшукати IV відділ старшого квартирмейстера. Усюди панує звичне робоче пожвавлення. Вгору і вниз снують офіцери, унтер-офіцер, секретарі і навіть цивільні, грюкають двері. Коридором, весь запилений, проноситься зв'язковий-мотоцикліст. Налітає на військового лікаря, про щось його запитує і поспішає далі у вказаному напрямку. Капітан медичної служби, ще молодий чоловік, помітивши мене, повертається і йде назустріч. Ми вітаємо один одного. Пощастило! Сам ад'ютант головного лікаря армії.

– Будьте люб'язні, повідомте про моє прибуття пана генерал-майора медичної служби. Мене призначено на посаду хірурга консультанта.

Здається, він знає про це і поспішає доповісти про мій приїзд. Залишається небагато часу, щоб налаштуватися на першу зустріч зі своїм начальником.

Довго чекати не доводиться. Ад'ютант повертається і запрошує мене в простору кімнату – робочий кабінет генерал-майора медичної служби. Той сидить за простим довгим дерев'яним столом, заглибившись у вивчення карт і донесень. Лише через деякий час він розгинається і повільно піднімається зі свого місця – з усією величчю, на яку тільки здатен повний маленький чоловічок. Вражає його генеральська форма із

золотими петлицями і яскраво-червоними лампасами. Вислухавши мій рапорт, генерал-майор не без подиву вигукую:

– Оце так, уже прибули, професоре! Так швидко. Ми чекали на вас тут, у Каунасі, не раніше, ніж за кілька днів.

Він навіть уявити не може, що своїми словами шокує мене. “Раз твоя поява на фронті не була потрібна настільки терміново, – проноситься в моєму розумі, – ти міг би ще три години спокійно залишатися вдома з дружиною, бути присутнім при народженні вашого первістка, допомогти їй пережити кризу. Ти міг хоча б один-єдиний раз взяти на руки крихітне створіння, перш ніж вирушати в росію”.

Напевно, генерал-майор відчув мою гіркоту, проте виду не подав. Він мовчить, а думки тим часом переносять мене до останніх подій.

Ще й трьох тижнів не минуло відтоді, як наш госпіталь, де панував глибокий спокій мирного часу, відвідав інспектор військової медичної служби. Коли я проводжав його до автомобіля, він обернувся і вимовив: “Не думайте, пане професоре, що ми залишимо вас у Берліні. За першої ж необхідності я врахую ваше побажання вирушити на фронт”.

Уже на шостий день після цієї зустрічі я отримав наказ їхати в Каунас як хірург-консультант при головному лікареві армії. Командир Управління медичної служби в Страсбурзі, неврастенічний психіатр, підбурюваний почуттям обов’язку, квапив мене якомога швидше вирушати в дорогу. У далеку, виснажливу дорогу, з її спекою і штовханиною військових ешелонів, з плутаниною привалів і зупинок. І ось я в Каунасі, столиці Литви, що перейшла в наші руки.

Підкреслена стриманість мого начальника не цілком в’яжеться з добродушним виразом його товстого обличчя, з

круглою головою, м'якими рисами і блакитними очима: відчувається явна невідповідність форми і змісту. Довгий час він уважно роздивляється мене, намагаючись скласти про мене уявлення. Я теж користуюся моментом, щоб довершити в розумі його портрет. Коли стикаються два незнайомих медики й одразу намагаються поставити один одному діагноз – у цьому є якась особлива принадність. Нарешті він продовжує безпристрасним тоном:

– Не чекайте, що тут, на фронті, вам доведеться працювати в тих самих комфортних умовах, що й в університетській клініці, пане капітане. Тут усе досить просто. Ми змушені обходитися найпримітивнішими засобами. А зараз вас проводять у відділ армійської медичної служби, на ваше робоче місце.

Мабуть, йому не терпиться швидше розпрощатися зі мною. Він простягає мені руку і бажає успіху.

Очікуючи свого супроводжуючого, я розмірковую над останньою фразою генерал-майора. Він сказав, що мене мають проводити у відділ армійської медичної служби. Несподівана новина! Під час Першої світової війни хірург-консультант перебував при штабі армії. А тут, у цій величезній цементній споруді, я не бачу нікого з військового керівництва, жодного офіцера-оперативника. Раніше було інакше.

З'являється єфрейтор медико-санітарної служби. Спустившись сходами, ми виходимо зі школи і йдемо вулицями чистого, але непривабливого Каунаса до штабу армійської медичної служби. Тут якраз пакують речі, бо на світанку наказано передислокуватися в Даугавпілс. Мене привітно зустрічає командир, призначений на дійсну службу поліцейський лікар, і одразу запрошує в імпровізований офіцерський клуб.

Коли ми заходимо, від групи людей, які ведуть жваву розмову, відділяється високий пан, старший капітан медичної служби, і наближається до мене.

– Віганд, – представляється він. – Рольф Віганд. Я теж хірург консультант. Нас тут двоє.

Раніше ми вже часто зустрічалися на конгресах хірургів, щоправда, не були знайомі особисто.

– Сідайте до мене за стіл, є про що поговорити.

Ім'я Віганда знайоме мені за його науковими працями. Усі очікували, що людину, яка багато років пропрацювала старшим лікарем¹ в університетській клініці, учня знаменитого хірурга, чекає пост завідувача кафедри. Однак покликання не стало реальністю. Ймовірно, його спіткало жорстоке розчарування. Навіть сьогодні, дивлячись на нього, відчуваєш якусь гіркоту, яка гризе його душу. У нашій армії професор Віганд перебував на службі ще з часів походу на Францію. У петлиці він носить Залізний хрест. Дуже скоро між нами зав'язалася цікава професійна розмова про військово-польову хірургію, особливо про закриті кісткові переломи. Це його принада, його професійна сфера діяльності, напевно, тому він у фарбах і так переконливо описує мені всі лиха фронту. Блакитні, як сталь, очі збуджено поблискують. Він нагадує ландскнехта, грубого, але сердечного, іноді запального, різкого і навіть злегка агресивного. Свій кашкет він носить зухвало – набік, наче жвавий молодий офіцер. Однак вік і стан здоров'я мало відповідають ухарському образу. На щоках темними плямами проступають фіолетові судини, все обличчя вкрите зморшками – ознаки передчасного старіння. Потай я ставлю йому можливий діагноз – атеросклероз.

1 В німецьких клініках посада, аналогічна завідувачу відділення.

Як старший за віком і більш досвідчений на полі боїв, він залишає за собою роль ведучого, тоді як мені відводить роль молодшої людини, так званого другого хірурга в армії. Я покійно приймаю її, однак не можу позбутися відчуття, що моя поява викликає в нього неприємні почуття. Наша розмова триває до глибокої ночі. Віганд не приховує свого консервативного ставлення до класичної хірургії, до всього нового він ставиться скептично, з забобонами й відштовхує. Чи потрібно мені зважати на його думку? З легкою тривожністю, я йду разом із товаришами на квартиру.

Жителі Каунаса розповідають, що перед своїм відступом росіяни вчинили жахливі злочини. Усіх затриманих заручників, які перебували у в'язницях, зігнали у двір і розстріляли. Наші солдати знайшли вбитих.

Наступ на Даугавпілс

На світанку 4 липня 1941 року, після нічних зборів, навантажені машини санітарної дивізії шикуються в колону. Починається наступ на Даугавпілс, який наші війська повинні взяти штурмом. Кожному раднику належить легкий автомобіль із водієм. За кермом мого автомобіля сидить оберейфрейтор, кремезний малий з огрубілими руками і хитруватими блакитними очима, судячи з усього, родом з Альп. Його звать Густель. Між нами відразу встановлюється контакт. Густель – світовий хлопець!

Піднімається сонце, непомітно підкрадається день з його болісною спекою. Нас огортають хмари пилу, у роті пересихає, сонце сліпить очі. Автоколона повзе нескінченними стрілами доріг зі швидкістю равлика. Залізниця, артерія армії, тягнеться на північний схід через місто Укмерге то пагорбистою місцевістю, сповненою зачаруванням, то знову через ліс або ж перетинає пустельну, випалену сонцем землю. Всюди видно сліди боїв, спалені будинки, вирви від гранат, поламавні кущі, вирвані з корінням дерева, а на узбіччях, праворуч і ліворуч від дороги, – перші хрести. Від багатьох спалених дерев'яних будинків і сіл залишилися лише кам'яні печі, що дивляться в небо. Всюди одна й та сама незвичайно сумна картина руйнування, що нагадує грецькі руїни.

Зупинка. Шлях загороджує польова жандармерія. Мотори бурчать дедалі тихіше і нарешті замовкають зовсім. Посеред тиші, що раптово настала, здалеку доносяться звуки куле-

метної черги. Отже, ще невідомо, що на нас чекає попереду. Можливо, росіяни значно посилили опір. Даугавпілс перейшов до нас тільки після низки обхідних маневрів. Залишається тільки чекати. Ми виходимо з машин, розминаємо затерплі ноги, перекушуємо, а потім годинами валяємося в сухій траві, беззахисно підставляючи себе палючому сонцю. Нарешті, рушаємо в дорогу. Машини маневрують між вибоїнами та коліями. Нас кидає на всі боки.

На щастя, зберігся великий міст через Даугаву. Колони тягнуться через нього нескінченним ланцюгом. Ми спускаємося з пагорба, погляду відкривається чудовий краєвид на місто, в лик якого жорстоко вчепилися гострі кігті війни. Вдаліні, крізь смуги диму і подекуди спалахуючі вогнища згарищ, поблискують білі химерні башточки гарнізонної церкви.

Нарешті, до нас доходить черга переправлятися через річку. Міст здригається під вагою машин. Показчики регулюють в'їзд у місто, що нагадує армійський табір.

Нашому санітарному батальйону виділили непогано збережений будинок. Тимчасово ми розташовуємося тут. По небу розливається вечірня зоря, гнітюча спека не спадає, жодного вітерця. У повітрі стоїть моторошний солодкуватий сморід. На березі Даугави, недалеко звідси, під укосом лежить російський танк, підбитий нашою артилерією. Під його уламками, у залізних лещатах, затиснуто тіло загиблого російського танкіста.

При світлі сутінків я мчуся до річки і вперше бачу незвичайну червонувато-коричневу воду російських річок, в якій, очевидно, присутні дубильні речовини або залізовмісні солі. З шумом і гамом, як діти, граються солдати у воді, шукаючи прохолоди. Мир на війні!

Блакитні куполи

Блукаючи вздовж берега, я звертаю у напрямку до міста і несподівано опиняюся посеред руїн російської церкви з величним блакитним куполом. Блакитне склепіння високо здіймається над хаотично розкиданими, низенькими, напівзруйнованими дерев'яними та цегляними будинками. Небачено, як у казці. Швидше за все, більшовики зняли покриття із золота і зафарбували величезний купол кричущою холодно-синьою фарбою, сумішшю кобальту й ультрамарину.

Чому саме цей холодний, отруйно-блакитний колір, ставлю я собі запитання, чому? Люди, що живуть серед одноманітності нескінченних снігових полів або монотонності сіро-жовтої пустелі, відчують величезну потребу в яскравих фарбах. У тропічних регіонах око пересичується, і палітра, навпаки, стає надзвичайно витонченою.

Під час Першої світової війни турецькі офіцери мали звичку носити в себе в рюкзаку розмальовані плитки і розкладати їх у пустелі перед своїми наметами. У нас це вважалося безглуздою манією. Однак манія виявилася заразною. Уже за кілька тижнів німецькі солдати теж занадилися брати з собою в дорогу кольорові кахлі і викладати їх перед наметами. Очі жадали фарб.

Я постійно помічаю, що в північній частині росії трапляються будинки, хати і церкви всього лише двох кольорів. Це та сама льодовикова блакить і теплий оливковий тон зелені. Ніде не побачиш вохрового жовтого або насиченого червоного. Переважає блакитний. Де блакитні куполи – там росія.

Перша операція

Навпроти нашого гуртожитку розташований польовий госпіталь. Санітарні машини безперервно підвозять й підвозять поранених із фронту. На північному сході від Даугавпілса розгорнулася танкова битва.

Мене охоплює незрозуміла тривога, я йду в госпіталь. Дивно, з якою швидкістю і ретельністю наші досвідчені санітари, які дружно працюють, вивантажують поранених і реєструють їх за яскравими картками, прикріпленими до форми. У вестибюлі з них, за потреби, знімають одяг, оглядають і залежно від виду та тяжкості поранення розподіляють по різних корпусах. Відбирають тих, кому потрібне термінове оперативне лікування, і готують до операції.

Головний лікар госпіталю, майор медичної служби в запасі, привітний і симпатичний невисокий чоловік, одразу ж веде мене до свого хірурга – обер-лейтенанта медичної служби доктора Генріха, світловолосого уродженця Шварцвальда. Його асистент із темним волоссям і в окулярах, лейтенант медичної служби доктор Бауер, як з'ясовується, родом з Ульма. Утрюх ми здійснюємо обхід, щоб виявити найважчі випадки. Незважаючи на примітивні польові умови, з першого погляду можна відзначити хорошу організацію і старанність усіх, хто обслуговує поранених.

Ми підходимо до групи з легневими стріляними пораненнями. Поранені мирно лежать у своїх ліжках і, за винят-

ком лише одного, перебувають напрочуд у гарному настрої. Я цікавлюся в обер-лейтенанта: як на фронті йдуть справи з легеневими пораненнями?

– У більшості випадків результат сприятливий, – відповідає він з майже відсутнім виглядом і квапить мене далі, щоб показати пораненого, стан якого явно турбує його. Пробираючись між ліжками, ми проходимо в невелике приміщення, де на операційному столі лежить смертельно блідий солдат. За словами доктора Генріха, він дістав поранення в спину броньбійним снарядом, величезна рана на спині сильно інфікована, солдат у лихоманці. З ранку без свідомості. Лікар показує мені його температурну криву. Не залишається сумнівів, що стан надзвичайно важкий. Діагноз – загальна гнійна інфекція.

– Будьте ласкаві, покажіть мені рану.

Чоловік лежить на животі, марлева тканина вільно прикриває рану на спині. Доктор Бауер обережно видаляє марлю, підчепивши її пінцетом. Жахлива картина! Внаслідок удару снаряда майже третина шкірного покриву спини здерта. Рана має неприємний колір, здається надто сухою та брудною, краї розпухли та здулися. Людина виглядає абсолютно висохлою. Суха шкіра зморщилася, очі запали, навколо очей утворилися величезні тіні. Згаслий погляд спрямований у далечінь. Зловісні ознаки. Уже надто пізно, надто пізно.

– Чи можна ще щось зробити, пане професор? – ледь чутно запитує доктор Генріх.

– Може, спробувати ще раз посікти краї рани?

– Ні, цим ви нічого не доб'єтесь, навпаки, тільки погіршите його стан. Хворому потрібна рідина. Крім рясних ін'єкцій, я навряд чи щось можу запропонувати.

Несподівано в мене виникає нова ідея:

– Взагалі-то, докторе, якщо у нас є сульфаніламід, можливо, не все втрачено.²

– Сульфаніламід? Нічого подібного ми тут на фронті не маємо. У Франції в нас був порошкоподібний сульфаніламід білого кольору, ми засипали його в рани. Він називався септоплікс. Але потім зник. Чому – не знаю. – Доктор Генріх розвів руками. – Добре, що ви сказали. Я постараюся розібратися.

Ми продовжуємо вести розмову про обробку ран сульфаніламідом, аж раптом несподівано до нас підбігає, або, краще сказати, стрімко підлітає, унтерофіцер медичної служби і збуджено перериває нас:

– Пане обер-лейтенанте, щойно доставили тяжкопораненого. Стріляне поранення в шию. Дихання ускладнене.

Ми мчимо туди.

На ношах лежить світловолосий хлопець. Його тіло перетягнуто ременями, щоб не звалився. Мені впадає в очі те, що руки витягнуті не над ременями, як зазвичай, а під ними. Голову з обох боків підтримують подушки. Доктор Генріх хапає прикріплену до пораненого картку. З його вуст не злітає жодного слова, на обличчі жодних емоцій. Мовчки він простягає мені закривавлений клаптик паперу. Я розбираю: “Франц Мюльбах, 20 років, рядовий мотопіхоти, поранений вранці... – го числа і т. д. Стріляне поранення шийного відділу хребта”.

Я дивлюся на його блакитно-бліде обличчя із запалими вилицями. Широко розкриті очі боязко дивляться на всі боки. Він дихає переривчасто, повітря не вистачає. Можливо, йому

2 Антибіотиків на той час ще не було.

заважає туга, просочена кров'ю пов'язка на шії. Здається, він притомний, і я звертаюся до нього:

– Що з тобою, приятелю?

З сильним напруженням, здавленим голосом вимовляє:

– Я... не можу... більше... рухатися, пане капітане.

– Тільки спокій, Франце, дихай глибоко і спокійно. Ми зараз подивимося.

Швидко наказуємо санітарам перекласти його на стіл.

– Принесіть кисень, – кричить доктор Генріх.

Приносять балон із киснем, приставляють його до пораненого. Тим часом ми перевіряємо рухливість його членів. Піднімаємо руку – вона безсило падає вниз. Піднімаємо ногу – вона беспорядно опускається на стіл і сама собою вивертається назовні. Лише тільки голову, та й то з великими труднощами, долаючи неймовірний біль, Франц ще може повернути направо і наліво. Я розстібаю його сорочку і спостерігаю за грудною кліткою. Під час вдиху вона ледь піднімається. Мабуть, ребра і грудні м'язи повністю атрофовані, функціонує тільки діафрагма. При кожному вдиху нижні ребра втягуються всередину. Непомітно я повертаюся до Генріха:

– Ви це бачили?

Він киває, і ми обидва думаємо про одне й те саме: пошкодження спинного мозку в ділянці п'ятого і шостого шийних хребців. Параліч усіх чотирьох кінцівок, грудних і черевних м'язів, а отже, і параліч сечового міхура і прямої кишки.

Доктор Бауер у різних місцях стискає шкіру так, щоб Франц міг відчути біль. Жодної реакції! Нижче області черепа і шії все тіло позбавлене чутливості. Ми обступаємо носилки, але ніхто з нас не наважується заговорити.

Зміст

Каунас	3
Наступ на Даугавпілс	8
Блакитні куполи	10
Перша операція	11
Форстер	28
Всюди труднощі	31
Суцільні нещастя	36
Ми шукаємо скоби Кіршнера	42
Ще одне нещастя	45
Зміна позицій	46
Дві російські	49
Себеж	53
Росіянин при смерті	56
Патрульні поневолі	60
Густель в ударі	65
Кінь	69
Подвійна назва	82
Загадковий випадок	85
Холм	89
На північ	91
Труднощі	95
Армія в небезпеці	97
Брудна війна	100

Алея повішених	103
Начальник лікар Кнорре	106
За поранених потрібно просити.....	112
Ми потопаємо в багнюці.....	115
Дем'янськ.....	117
Колода	122
Жалюгідна процесія	126
Наш генерал	131
Аневризма	135
Слова розради	148
Над російськими лісами	153
Обер-фельдфебель Доблер	155
Повернення в Борки	164
Віганд	166
Вирок.....	171
Всупереч усім правилам.....	172
Хірург-пацієнт	179
Селянин	184
Ларрей	186
Знову в дорозі.....	191
Блакитна дивізія	193
Привид, що блукає	196
Зимова катастрофа на півночі	197
На стику армій.....	210
Інтермецо	214
Фронт розірвано.....	217
Право померти	223
Припікання не припиняються	226

Обмороження	228
Випадок під Звадом	233
Солдат не здається.....	236
Справа Паукера.....	239
Відчуження.....	248
Всього лише поранення в руку.....	251
В оточеній Старій Русі.....	254
Розмова	258
Успіхи	263
Переліт в оточений Дем'янськ	268
Робота в графстві	274
Нескінченні розмови.....	277
Подія.....	281
Зворотний політ у бурю.....	283
Хвороба-привид.....	287
Гнила гарячка.....	294
Прокляті воші	299
На волоску від смерті.....	301
Протигангренозна сироватка.....	303
Крутий віраж Форстера	307
Операція “Брюкеншлаг”	309
Безвісті зниклі	318
Скандал.....	323
Сили природи.....	326
Занадто пізно.....	330
Знову припікання	331
Грязьова блокада	334
Неспокійна ніч у Старій Русі	341

«Кнобельбежер»	344
Новий метод	353
Трагічний провал	355
Берлінська конференція.....	361
Весна	367
Конгрес в оточенні	370
Перед Холмом	374
Партизани	382
Стілець на ланцюгу.....	384
Шелонський Паріс	391
Пластична операція.....	393
Венк	396
Десантний місток під загрозою	399
Євген Бірхер	401
Передчуття біди	408
Тимошенко наступає	410
Спокуса	425
«Цитен»	430
Прощання з фронтом.....	432

ХУДОЖНЄ ВИДАННЯ

Ханс КІЛЛІАН

У ТІНІ ПЕРЕМОГ

НІМЕЦЬКИЙ ХІРУРГ
НА СХІДНОМУ НАПРЯМКУ
1941—1943

Переклад українською — *Олена Василенко*

Підписано до друку 10.12.2024 р. Формат 60x84 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 27,5. Тираж 300 прим.

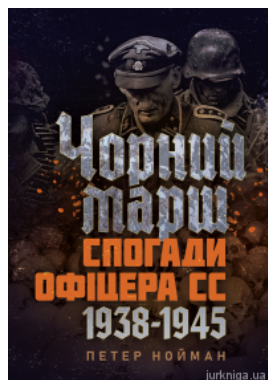
ТОВ «КНТ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 581 від 03.08.2001 р.

Книги, які можуть вас зацікавити

Німецькі диверсанти.
Спецоперації на
Східному фронті.
1941-1942 рр

Чорний марш. Спогади
офіцера СС. 1938-1945

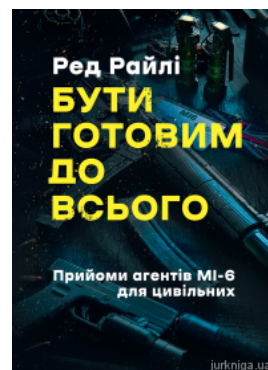
Інтимні місця Фортуни

На війні та у полоні.
Спогади німецького
солдата 1937-1950

Мистецтво говорити.
Таємниці ефективного
спілкування

Бути готовим до
всього: прийоми
агентів MI-6 для
цивільних

Перейти до галузі права
Військове право

[Перейти на сайт →](#)